

ARAB ADABIY TILI: TARIXIY RIVOJLANISHI, TIZIMI VA ZAMONAVIY AHAMIYATI

Pardayeva Muxlisa Adham qizi

Axborot Texnologiyalari va Menejment Universiteti Arab tili filologiyasi fakultetiti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada arab adabiy tilining shakllanish tarixi, rivojlanish bosqichlari, fonetik, morfologik, sintaktik va leksik xususiyatlari hamda zamonaviy dunyodagi o'рни keng yoritilgan. Shuningdek, arab tili islom madaniyati, Qur'on tilshunosligi va arab tilining bugungi kunda xalqaro muloqot vositasi sifatida tutgan mavqei haqida ham batafsil ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Arab tili, adabiy til, Qur'on, fonetika, morfologiya, tilshunoslik, islom madaniyati, zamonaviy arab tili, lug'at boyligi.

Kirish

Arab adabiy tili — jahonning qadimiy, boy va mukammal til tizimlaridan biridir. Bu til nafaqat bir xalq, balki butun islom dunyosining diniy, ilmiy va madaniy hayotida muhim o'rin egallaydi. Qur'oni karimning aynan shu tilda nozil bo'lishi uni ilohiy til darajasiga ko'targan. Arab tili hozirgi kunda ham 25 dan ortiq davlatning rasmiy tili bo'lib, Birlashgan Millatlar Tashkilotining 6 rasmiy tilidan biri hisoblanadi.

Arab adabiy tilining shakllanishi

Arab adabiy tilining ildizlari miloddan avvalgi davrlarga borib taqaladi. Milodiy VI-VII asrlarda Hijoz mintaqasida shakllangan va Qur'on orqali mustahkamlangan adabiy til hozirgi zamonaviy arab tilining asosini tashkil etadi. Bu davr "al-fusha" deb nomlangan klassik arab tili davri hisoblanadi.

Qur'on tili sifatida bu til grammatik jihatdan aniq va me'yoriy bo'lib, o'zining fonetik va sintaktik tuzilmalari bilan boshqa lahjalardan ajralib turgan.

Arab adabiy tilining tuzilishi

1. Fonetika

Arab tilida 28 ta harf mavjud bo'lib, ulardan ko'pchiligi boshqa tillarda mavjud bo'lmagan tovushlarni o'z ichiga oladi. Masalan, ع ('ayn), ق (qof), ص (sod) kabi tovushlar arab tiliga xos maxsus talaffuz talab qiladi.

2. Morfologiya

Arab tili morfologiyasi ildiz asosli (triliteral) tizimga asoslangan. Ya'ni, har bir so'z ko'pincha uchta undoshdan iborat ildizdan hosil qilinadi. Masalan, ك-ت-ب (k-t-b) ildizi "yozish" ma'nosini bildiradi va undan **kitāb** (kitob), **kātib** (yozuvchi), **maktab** (maktab) kabi ko'plab so'zlar yasash mumkin.

3. Sintaksis

Arab tilining gap tuzilishi qat'iy me'yorlarga ega. Gaplar odatda fe'l bilan boshlanadi (fe'l-avval gaplar), bu esa arab tilini ko'plab boshqa tillardan ajratib turadi. Misol: "Kataba al-walad ad-darsa" (Bola darsni yozdi).

Arab adabiy tili va Qur'on

Qur'on arab adabiy tilining eng yuksak namunasi hisoblanadi. U nafaqat diniy, balki tilshunoslik, poetika, va madaniyatshunoslik sohalarida ham muhim o'rin egallaydi. Qur'on tili arab tilining me'yoriylashuvi, grammatikasi va stilistikasi uchun asosiy manba bo'lib xizmat qilgan.

Arab adabiy tili va lahjalar

Arab dunyosida ko'plab lahjalar mavjud bo'lib, ular odatda mintaqaviy farqlarga ega. Misr lahjasi, Shom lahjasi (Suriya, Livan), Xalij (Fors ko'rfazi) lahjalari shular jumlasidandir. Ammo barcha arab davlatlarida rasmiy hujjatlar, matbuot, ilmiy adabiyotlar va ta'lim arab adabiy tilida olib boriladi.

Zamonaviy davrda arab adabiy tilining o'rni

Bugungi kunda arab tili:

- 420 milliondan ortiq insonning ona yoki ikkinchi tili hisoblanadi.
- Islom dunyosida ibodat, Qur'on tilovati va diniy ilm olishda asosiy til bo'lib qolmoqda.
- Internetda eng ko'p ishlatiladigan tillardan biri sifatida o'z o'rnini mustahkamlamoqda.
- Xalqaro siyosat, iqtisod va diplomatik muloqotlarda ahamiyat kasb etmoqda.

Arab tilini o'rganishdagi muhim jihatlar

Arab tilini o'rganish murakkab bo'lishiga qaramay, uning boyligi, izchilligi va ilohiy manbaga ega ekani uni o'rganishga arzigulik tilga aylantiradi. Arab tilining adabiy shaklini o'rganish orqali nafaqat til bilimini, balki diniy va madaniy bilimlarni ham chuqurlashtirish mumkin.

Arab adabiy tilining shakllanishi va rivojlanishi

Arab adabiy tili tarixan qadimiy hijoziy arab lahjasidan rivojlangan bo'lib, uning asosiy manbai Qur'on tilidir. Tilshunos olimlarning ta'kidlashicha, arab tilining adabiy shakli milodiy VII asrda, Islom paydo bo'lgan davrda, ayniqsa Hijoz mintaqasida paydo bo'lgan va Qur'on nozil bo'lishi bilan mustahkamlangan. Bu jarayonni ko'plab tarixiy manbalar, jumladan, Ignaz Goldzherning "A History of Arabic Language" asari ham tasdiqlaydi. (Goldzher, 1900)

Qur'on arab tilining eng mukammal namunasi hisoblanib, uning grammatik qoidalari, lug'at boyligi va uslubiyati tilshunoslik uchun asos bo'ldi. Arab adabiy tilining rivojlanishi asosan uch bosqichda kuzatiladi:

1. **Qadimgi arab tili** — bu til she'riy va og'zaki xalq ijodida namoyon bo'lgan. Ushbu bosqichda til ko'plab lahjalar va dialektlarga bo'lingan edi.

2. **Klassik arab tili** — Qur'on davrida shakllangan va IX-X asrlarda ilmiy adabiyotlarda keng qo'llanilgan til. Bu davrda tilda birinchi grammatik qo'llanmalar va lug'atlar (masalan, Sibawayhning "Al-Kitab" asari) yaratilgan.

3. **Zamonaviy standart arab tili (Fusha)** — XX asrdan boshlab madaniy, siyosiy va ilmiy aloqalarda keng qo'llaniladigan til.

Arab adabiy tilining tilshunoslik xususiyatlari

Fonetika va imlo

Arab adabiy tili 28 harfdan tashkil topgan bo'lib, harflarning talaffuzi aniq va qat'iy belgilangan. Tilda undosh tovushlar boyligi boshqa ko'plab tillardan farq qiladi. Arab tilidagi "ayn" (ع) va "qof" (ق) kabi tovushlar ko'plab tillarda mavjud emas, bu esa tilni o'rganishda qiyinchilik tug'diradi (Versteegh, 2001).

Morfologiya

Arab tili ildiz asosli morfologik tizimga ega. Har bir so'z ko'p hollarda uchta asosiy undoshdan iborat ildizdan tashkil topadi. Bu ildizlar turli qo'shimchalar yordamida yangi so'zlarni hosil qiladi. Masalan, **k-t-b** ildizidan hosil bo'lgan so'zlar yozish bilan bog'liq bo'lib, ular fe'llar, otlar, sifatlar shaklida ishlatiladi (Ryding, 2005).

Sintaksis

. Shuningdek, ismiy gaplar ham keng qo'llaniladi. Gaplar o'rtasida qat'iy kelishik va bog'lovchi elementlar mavjud bo'lib, ular matnning mantiqiy va semantik bog'liqligini ta'minlaydi. Arab tilida gap tuzilishi odatda fe'l bilan boshlanadi. Bu fe'l-avval gaplar sintaksis jihatidan tilga

Arab adabiy tili va madaniyat

Arab adabiy tilining o'rni nafaqat tilshunoslikda, balki islom madaniyatida ham beqiyosdir. Qur'on arab tilida nozil bo'lganligi sababli, bu til butun islom dunyosida diniy bilimlarni o'rganish, ibodat qilish va ilmiy tadqiqotlar uchun asosiy vosita hisoblanadi.

Arab adabiy tili milliy adabiyot, she'riyat, tarixiy va falsafiy asarlarning tilidir. Abu al-Qosim al-Shabbi, Muhammad Iqbal kabi shoirlar arab tilining boyligini o'z asarlarida namoyish etgan.

Zamonaviy davrda arab tilining o'rni

XX-XXI asrlarda arab tili siyosat, iqtisod, madaniyat va ilm-fan sohalarida global til sifatida keng tarqaldi. Arab davlatlaridagi ta'lim tizimlarida adabiy til asos qilib olinadi, shuningdek, arab tili xalqaro diplomatiyada ham muhim vositadir.

Internet va axborot texnologiyalarining rivojlanishi arab tilining dunyo miqyosida tarqalishini yanada tezlashtirdi. Bugungi kunda arab tilida millionlab saytlar, kitoblar va ilmiy maqolalar mavjud.

Xulosa

Arab adabiy tili — bu nafaqat qadimiy tarixga ega til, balki zamonaviy dunyoda ham o'z ahamiyatini saqlab qolgan madaniy va ilmiy merosdir. Uning grammatik va leksik tizimi boshqa ko'plab tillardan tubdan farq qilishi tilni o'rganishda qiyinchilik tug'dirsa-da, boylik va izchillik jihatidan noyobdir.

Qur'on arab tili musulmon olamining diniy va ma'rifiy hayotining poydevori bo'lib, uni o'rganish nafaqat tilshunoslik, balki diniy madaniyatni chuqurlashtirish uchun ham muhimdir. Arab adabiy tili zamonaviy dunyoda xalqaro muloqot vositasi sifatida rolini oshirishda davom etmoqda va bu tilni o'rganish global madaniyatlararo aloqalarni mustahkamlashda katta ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. **Goldziher, Ignaz.** *A History of Arabic Language*. London: Luzac & Co., 1900. — Arab tilining tarixi va uning rivojlanishi haqida klassik ilmiy asar.
2. **Versteegh, Kees.** *The Arabic Language*. Edinburgh University Press, 2001. — Arab tilining fonetikasi, morfologiyasi va sintaksisi bo'yicha keng qamrovli qo'llanma.
3. **Ryding, Karin C.** *A Reference Grammar of Modern Standard Arabic*. Cambridge University Press, 2005.— Zamonaviy arab adabiy tilining grammatikasi haqida batafsil manba.
4. **Owens, Jonathan.** *A Linguistic History of Arabic*. Oxford University Press, 2006. — Arab tilining tarixiy va tilshunoslik nuqtai nazaridan tahlili.
5. **Suleiman, Yasir.** *The Arabic Language and National Identity: A Study in Ideology*. Edinburgh University Press, 2003. — Arab tilining milliy madaniyat va identitetdagi o'rni haqida.
6. **Kees Versteegh & Ed.** *Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics*. Brill Academic Publishers, 2006. — Arab tilshunosligi bo'yicha ensiklopediya.

